

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ГАНЕЧКО ІРИНА ГРИГОРІВНА

МАЛІ ПІДПРИЄМСТВА В СИСТЕМІ ПЕРЕХІДНОЇ ЕКОНОМІКИ
(НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ)

Спеціальність 08.01.01.

Політична економія

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ - 1996

AB 34.700

Дисертація є рукописом

Дисертаційна робота виконана на кафедрі економічної теорії обліково-економічних факультетів Київського державного економічного університету.

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент
ФУКС АНАТОЛІЙ ЕРВІНОВИЧ

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
ПАЛАМАРЧУК ВІЛІОР ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
кандидат економічних наук, доцент
РУЖЕНСЬКИЙ МИКОЛА МУСІЙОВИЧ

Провідна установа: Київський державний торговельно-економічний університет

Захист дисертації відбудеться "29" ТРАВНЯ 1996 року о "16" годині на засіданні Спеціалізованої вченої Ради Д.01.53.01. у Київському державному економічному університеті за адресою:

252057, м. Київ - 57, проспект Перемоги, 54/1, аудиторія 317.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського державного економічного університету.

Автореферат розісланий "29" квітня 1996 року.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої Ради
кандидат економічних наук,
доцент

ФУКС А.Е.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Перехід економіки України до ринкових відносин пов'язаний з необхідністю підвищення ефективності суспільного виробництва, в цілому народно-господарського відтворення. Вирішення задач перехідної економіки, як цілісного економічного організму, безпосередньо залежить від результатів економічної діяльності, суттєву частину якої складають малі підприємства (МП). Як елемент ринкового господарства останні, з одного боку, сприяють розвитку механізму рівноваги за рахунок розширення кількості суб'єктів економіки, а з іншого, підприємницька діяльність малих підприємств може порушувати економічну рівновагу чи прискорювати економічні процеси.

Становлення і розвиток малих підприємств в країнах Центральної та Східної Європи, Україні та інших державах колишнього СРСР є стратегічною проблемою економічної політики. Це явище викликане необхідністю подолання кризових явищ та соціально-економічних суперечностей, характерних для перехідної економіки. Малі підприємства, змінюючи характер і форми економічних зв'язків, включаючи в підприємницьку діяльність досить широкі верстви населення, реалізують функції переведення економіки на ринкову основу, зміни в структурі власності та підвищення ефективності виробництва. Масштаби і гнучкість структури, численність і динаміка невеликих фірм сприяє перетворенню малих підприємств в середовище, що стимулює конкуренцію суб'єктів господарювання, спонукаючи виробництво до інноваційних нововведень. Особливого значення ці властивості малих підприємств набувають в період формування ринкових відносин, коли необхідно створити умови для подолання інертності відтворювальних процесів, монополізму та слабого сприйняття новітніх технічних

досягнень.

З розвитком малого бізнесу пов'язане і вирішення соціальних проблем перехідної економіки. Соціальна функція підприємств малого бізнесу полягає в тому, що формуються потужні стимули трудової та підприємницької активності, створюються додаткові робочі місця, що дає змогу запобігти негативним наслідкам безробіття.

Країни перехідного типу економіки, як відомо, мають спільні проблеми. Дослідження функціонування малих підприємств, їх місця у структурі народного господарства, аналіз впливу на ринкові перетворення свідчить про недостатній розвиток малого бізнесу у вітчизняній економіці, що стало одним із факторів уповільнення економічного зростання.

Теоретичне вивчення дрібного підприємництва як суспільно корисної і необхідної для успіху реформ діяльності ще не стало чинником комплексного дослідження його проблем та практичного стимулювання розвитку в Україні. Слід зазначити, що вагомий внесок в теорію і практику проблем малих підприємств зробили такі економісти як Афанасьєв В.С., Барановський О., Вогиня Д.П., Бутнік-Сіверський О.Б., Волинський Г.С., Воротіна Л.І., Горбунов Е.П., Єщенко П.С., Заболотна Н.Г., Ічитовкін В.Н., Кісельов А.П., Корнеєв В.В., Лукінов І.І., Малий І.Й., Мартинюк С.Г., Медведєв С.В., Мочерний С.В., Мусієвський Р.А., М'ягков П.А., Онопрієнко В., Паламарчук В.О., Рубе В., Єхануров Ю.І. та інші дослідники.

Вивчення спеціальних і наукових джерел з досліджуваної проблеми показало, що лише невелика кількість наявних публікацій має комплексний, фундаментальний характер; мало робіт, які узагальнювали б вітчизняний досвід розвитку малого бізнесу, досить часто виконані дослідження розкривають переваги малих підприємств на базі зарубіжного досвіду, дають рекомендації щодо практичного створення

власної справи, нерідко без врахування економічних умов України. Дискусійними залишаються питання про глибинні причини існування, постійного відродження, сутності та ролі малих підприємств, форми їх державної підтримки.

Необхідність аналізу економічної природи виникнення, функціонування і постійного відродження малих підприємств, як об'єктивного явища формування ринкової економіки зумовили вибір теми дисертації та її актуальність.

Мета та завдання дослідження. Головною метою дисертаційного дослідження є поглиблення теоретичного, конкретно-історичного, методичного та практичного аспектів виникнення, функціонування і розвитку малих підприємств, аналіз їх впливу на економічні перетворення. Відповідно до поставленої мети, в роботі ставилися такі завдання:

- визначити передумови виникнення, сутність та критерії функціонування малих підприємств;

- в теоретичному аспекті дослідити аміну місця та ролі підприємств малого бізнесу в ході еволюції ринкового господарства і їх функції в процесі відтворення;

- проаналізувати сучасні проблеми процесу індивідуального відтворення малих підприємств України з врахуванням системи чинників, які впливають на їх діяльність;

- розкрити особливості взаємовідносин малих підприємств з державою та з великими підприємствами;

- теоретично обґрунтувати доцільність та шляхи розвитку зовнішньоекономічної діяльності невеликих за масштабами підприємств.

Предмет і об'єкт дослідження. Предметом дослідження виступають економічні відносини, що складаються в процесі становлення,

функціонування та подальшого розвитку малих підприємств.

Об'єктом дослідження є малі підприємства, які займаються економічною діяльністю в системі перехідної економіки України.

Методологія і методика дослідження. Теоретико-методологічною основою дисертаційної роботи є положення загальної економічної теорії про об'єктивні економічні закони та категорії, праці вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів. В ході вирішення задач дослідження застосовувались методи наукової абстракції, системного аналізу, індукції і дідукції, історичного і логічного, а також економіко-статистичні методи.

Дисертаційна робота виконувалась як складова частина держбюджетної комплексної теми кафедри економічної теорії обліково-економічних факультетів Київського державного економічного університету - "Проблеми оновлення економічної системи суспільства та підвищення ефективності її функціонування", державний реєстраційний NUA 01002100 P.

Інформаційну (фактологічну) базу складають законодавчі акти України, монографії, періодичні видання, матеріали наукових конференцій, дані Міністерства статистики України.

Наукова новизна. Виконане дисертаційне дослідження дозволило вирішити питання теоретичного і методологічного обґрунтування проблем малого бізнесу в умовах формування ринкової економіки, що дало змогу досягти таких результатів:

- поглиблено теоретико-методологічний підхід до аналізу діяльності малих підприємств: дослідження ведеться в історичному (часовому), просторовому і функціональному аспектах з врахуванням їх системної взаємодії;

- уточнені критерії понять "мале підприємство", "малий бізнес";

- теоретично обґрунтовуються питання класифікації та структури поділу малих підприємств в перехідній економіці;

- показані взаємозв'язки та сучасні форми взаємовідносин малих та великих підприємств, розкрито переваги цих форм та запропоновані напрями їх використання у вітчизняній економіці;

- проаналізована практика розвитку малих підприємств в Україні, запропоновані відповідні рекомендації їх підтримки і регулювання в перехідній економіці України.

Практичне значення дисертаційної роботи. У реферованому дослідженні визначено теоретичні, методологічні та організаційні основи формування малих підприємств в системі перехідної економіки України. Недооцінка їх фактичної ролі в процесі відтворення свого часу привела до монополії крупного виробництва і державної форми власності, що викликало ряд негативних наслідків. Теоретичний і конкретно-економічний аналіз умов і факторів, які сприяють піднесенню соціально-економічної ефективності малих суб'єктів господарювання може бути використаний при розробці цілісної концепції розвитку малого бізнесу в перехідний період до ринково-регульованої економіки.

Методичні та практичні рекомендації, що містяться в дисертаційній роботі, можуть бути використані спеціалістами, науковими працівниками, студентами, що вивчають проблеми політекономії, макро- та мікроекономіки, а також тими, хто цікавиться питаннями малого бізнесу.

Впровадження та апробація результатів дослідження. Окремі теоретичні результати і практичні пропозиції, із запропонованих дисертанткою, доповідались на ряді науково-практичних конференцій, зокрема: "Створення та функціонування підприємств колективної власності в Україні" (м.Хмельницький, 1994 р.); республіканській

науково-методичній конференції "Проблеми вивчення економічної теорії, макро- та мікроекономіки" (м.Харків, 1994 р.); міжнародній науково-практичній конференції "Проблеми економіки і вдосконалення підготовки економічних кадрів в умовах переходу до ринку" (м. Запоріжжя, 1995 р.). Основні положення дисертації викладено в 6 роботах загальним обсягом 1,3 друк.арк.

Структура роботи. Дисертація складається з вступу, двох розділів, що містять шість параграфів, висновків і пропозицій, списку літератури, що містить 141 найменування. У роботі є 8 таблиць, 2 рисунки, 2 додатки. Загальний обсяг роботи становить 190 сторінок машинописного тексту.

У вступі визначено актуальність теми, необхідність її дослідження в конкретних умовах господарювання малих підприємств, вказано на їх специфічну роль при формуванні ринкових відносин.

В першому розділі - "Малі підприємства і їх місце у відтворенні" - розглядаються історичні, теоретичні та методологічні аспекти, які характеризують передумови виникнення, сутність малих підприємств, особливості їх функціонування в сучасній перехідній економіці, досліджені зміни соціально-економічної ролі малих суб'єктів господарювання в ході еволюції економіки.

В другому розділі - "Функціонування малих підприємств в умовах перехідної економіки України" - досліджуються проблеми розширеного відтворення малих підприємств з врахуванням впливу системи чинників; на основі конкретного економіко-статистичного аналізу тенденцій розвитку малих структур підприємництва в Україні запропоновано основні напрямки вдосконалення взаємовідносин діючих малих підприємств з державою; досліджено і узагальнено світовий досвід господарських відносин малих та великих суб'єктів господарювання на сучасному етапі та рекомендовано його використання у

вітчизняній практиці, зокрема певних форм взаємозв'язків таких підприємств; розкрито значення розвитку зовнішньоекономічної діяльності невеликих фірм.

У висновках сформульовано результати та пропозиції по результатах проведеного дослідження, реалізація яких покликана сприяти подоланню кризових явищ перехідного періоду економіки, зростанню ефективності функціонування малих підприємств.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ

В дисертаційному дослідженні визначається, що соціально-економічна система кожного суспільства складається з різноманітних елементів, взаємодія яких формується в процесі довготривалої еволюції на основі об'єктивних закономірностей розвитку цивілізації людства. Особливе місце в цій системі відводиться підприємству - первинній ланці суспільного виробництва, історичній категорії, котра постійно розвивається. Зміна форм і структур підприємств нерозривно пов'язана з усупільненням виробництва.

Дослідження показало, що в недалекому минулому усупільнення виробництва теоретично розумілось як збільшення його концентрації, розвиток крупномасштабного виробництва, яке нібито має абсолютну перевагу над дрібним. Із передумови, що капіталістичному виробництву в процесі його усупільнення притаманна тенденція в напрямку створення великих підприємств, виходило немало авторів (Р. Еверіт, Дж. Гелбрейт та ін.). Вивчення таких економічних тлумачень дозволяє зробити висновок про те, що багато вчених-економістів не пов'язували розвиток дрібного і середнього підприємництва з розвитком економічної системи в цілому. Нове розуміння в пояснення проблем формування структури виробництва внесли теоретичні дослідження неск-

ласиків. Висновки представників нової класичної школи, концепція виробничої функції, зокрема, поняття функції витрат і оптимального розміру фірми спростували тезу про "буаумовні" переваги великого виробництва.

Найбільш комплексним дослідженням необхідності, місця та ролі підприємництва, важливим напрямком якого є малий бізнес, в економічній системі (а саме, в ринковому середовищі) стала концепція підприємницької діяльності австрійського економіста Дж. Шумпетера.

Суттєві зрушення в теоретичних оцінках вказаних вище проблем а'явилися в кінці 70-х років. Суть нових трактовок полягає в тому, що існування малого бізнесу пов'язується з новим етапом розвитку науково-технічного прогресу і має перспективи довготривалого життя.

Дослідження передумов виникнення малих підприємств показало, що основою їх появи виступає поглиблення суспільного поділу праці, підвищення рівня усупільнення виробництва, що поєднує процеси відокремлення та інтеграції суб'єктів господарювання. Під впливом науково-технічного прогресу збільшуються масштаби виробництва, його інтеграція, усупільненість. Прогресуючий поділ праці в умовах НТР виходить за межі матеріального виробництва і охоплює сферу послуг, соціальну сферу, що означає посилення усупільнення, ускладнення економічної системи. Під впливом соціальних, психологічних та інших факторів відособлена економічна система перетворюється в соціогосподарську систему. В дисертації підкреслюється, що вказаний підхід дозволяє по-новому розглядати логіку розвитку малих підприємств і їх взаємоо'язок з усупільненням як в масштабах економіки в цілому, так і окремих галузей і сфер виробництва. В роботі висловлюється думка, що раніше факторами, які визначали існування дрібного виробництва, були техніко-технологічні і економічні, в нових же умовах розвитку науки і техніки вони переплітаються з

соціальними, психологічними та ін.

У процесі дослідження функціонального аспекту малих підприємств, визначено їх роль і місце в економічній системі, для чого і класифіковані суб'єкти господарювання.

Теоретичне і практичне виділення малих підприємств в народногосподарській діяльності, їх класифікація включає якісні та кількісні аспекти. В дисертаційному дослідженні зроблено висновок, що кількісна сторона визначається розмірною структурою економіки в цілому. Науково-технічний прогрес і удосконалення засобів виробництва під його впливом є, в кінцевому результаті, базов усіх цих змін. Якісна характеристика малих підприємств визначається, перш за все, їх включенням в систему суспільного поділу праці, формуванням цілісної економічної системи, характером та тісністю зв'язків між підприємствами. В дослідженні окремо виділена система кількісних та якісних критеріїв малого бізнесу.

Визначено, що згідно діючого законодавства України критерієм віднесення підприємства до категорії малого передбачаються лише максимальні розміри чисельності робітників по групах галузей, що не можна назвати об'єктивним підходом до вирішення даної проблеми. В дисертації висловлюється думка, що в сучасних умовах не доцільно встановлювати вартісні критерії віднесення підприємства до групи малих, оскільки це може штучно обмежувати коло застосування фінансово-кредитних пільг до таких підприємств. Уникнути цього можна за умови періодичних змін вартісних критеріїв відповідно до сучасного стану української економіки. У відповідності до форм власності, встановленими Законом України "Про власність", визначають певну кількість видів підприємств сектору малого бізнесу. В дисертаційній роботі його класифікація зведена до визначення одиничного виробництва і володіння та групового. Зроблено висновок, що

основними формами малого бізнесу є індивідуальне та колективне підприємництво, а основними формами малих підприємств - індивідуальні, приватні фірми та невеликі колективні підприємства типу кооперативів чи товариств.

Таким чином, в дисертаційному дослідженні малі підприємства визначаються, як відокремлені первинні організаційно-господарські ланки з невеликою кількістю штатних працівників, які складають основу економіки, спеціалізуються в певній сфері виробництва продукції, виконанні робіт, наданні послуг, зайняті активною підприємницькою діяльністю з метою отримання прибутку і функціонують в конкурентному середовищі, кількісні характеристики якого визначаються загальною структурою економіки, відповідних її галузей і виробництв. Таке визначення відображає особливості ринкової економіки, в умовах якої тільки і можуть ефективно діяти малі підприємства.

В ході дослідження проблем малих підприємств було встановлено, що в результаті ускладнення економічних зв'язків склалася комбінація капіталу-власності і капіталу-функції, за якої ведення справи відокремлювалось від власника. Поступово замість центральної фігури - одноосібного господаря - сформувалася колективний господар. Тим часом, дрібний товаровиробник безпосередньо з'єднаний зі своїми засобами виробництва, які йому особисто належать; продукт його праці теж належить йому. В роботі зазначається, що стійкість дрібної приватної власності зумовлена саме тим, що приватна власність поєднує в собі власника і управлінця в одній особі, вона існувала з давніх часів, а сьогодні переживає свій ренесанс. Останнім часом відбувається зміщення від управлінської економіки, заснованої на пануванні менеджерів крупних компаній, до підприємницької, заснованої на з'єднанні власності та управління,

характерним суб'єктом господарювання якої і є підприємства малого бізнесу. Включення суб'єкту власності в процес управління підвищує рівень мотивації, зацікавленість в результатах виробництва, відповідальність за власність. При цьому підприємець займається не тільки випуском традиційної продукції, продаж якої дає стабільний середній дохід, а прагне до розвитку виробництва, задоволення постійно зростаючих і змінних потреб людей, і що найважливіше, - до створення принципово нової продукції. В цьому розумінні науково-технічний прогрес неможливий без постійно ризикуючих, вкладаючих свої кошти у венчурні проекти підприємств.

Таким чином, зроблено висновок: характерні особливості малих підприємств пов'язані з соціально-економічною природою індивідуального процесу відтворення, що визначається способом з'єднання факторів виробництва і сприяють підвищенню ролі цих суб'єктів господарювання в суспільному відтворенні.

Вивчення досвіду промислово розвинутих країн, показало, що в економіці таких держав малому бізнесу по деяких показниках належить значне, а під час і провідне місце. Малі підприємства в цих країнах складають 80-90% усіх підприємств, на них припадає близько 40% виробництва валового національного продукту. Тобто, малий бізнес - це найбільш масовий сектор ринкової економіки, який визначає темпи економічного розвитку, виступає інтегральним елементом конкурентного ринкового механізму.

В ході дисертаційного дослідження було встановлено, що існують загальні закономірності в функціонуванні сучасного індустріально розвинутого виробництва, які сприяють ефективному використанню малих підприємств не тільки в економіці розвинутих країн, але й в умовах народного господарства країн Центральної і Східної Європи та України, де відбувається перехід від планової до ринкової системи

господарювання. Специфічними закономірностями процесу відтворення в перехідних умовах є інерційність відтворення, що відображає спадкоємність перехідної економіки в вихідним станом переходу, а також інтенсивний переважаючий розвиток нових форм і відносин, що підкреслює механізм переходу від одного ступеню до іншого. Недостатнє врахування цих закономірностей на практиці приводить до глибокої економічної кризи (знижується промислове виробництво, інтенсивно розвиваються інфляційні процеси, поширюється безробіття і т.д.).

В таких умовах нагальною стає проблема розвитку підприємництва. Проте, проведений в дисертації економіко-статистичний аналіз розвитку малого бізнесу в Україні показав, що структура економіки залишається високомонополізованою, а малий бізнес займає в ній поки що незначне місце. Частка дрібних підприємств у загальній кількості суб'єктів господарювання складає 20%, їх внесок у валовий національний продукт 10%. Недостатній розвиток мережі підприємств малого бізнесу (особливо в сфері матеріального виробництва) не дозволяє їм впливати на загальний стан економічної ситуації в Україні.

Звернення до досвіду центрально- та східноєвропейських країн, де відбуваються економічні перетворення, показало, що для подолання багатьох кризових явищ перехідної економіки велике значення має стимулювання розвитку малих підприємств, функціональна роль яких є достатньо великою як кількісно, так і функціонально у відповідності до задач, які вони вирішують. Існує досить широкий діапазон поглядів на визначення функцій дрібного підприємництва. Враховуючи особливості перехідної економіки, в дисертації виділено найважливіші функції малих підприємств, які сприяють створенню конкурентно-ринкових відносин.

Перш за все, це виробництво, реалізація значної частини то-

варів і послуг, диверсифікація товарної продукції. Завдяки своїй гнучкості та маневреності невеликі фірми можуть швидко наповнити ринок товарами та послугами. Такі підприємства забезпечують безперервність процесу відтворення в умовах швидких структурних змін і росту потреб на нетрадиційну продукцію.

В дисертації звертається увага на те, що перехід до ринкової економіки передбачає створення нової системи господарських відносин, основою яких є приватна власність. Інститут приватної власності породжується і підтримується малими підприємствами, які майже не піддаються усупільненню, а тому виступають соціально-економічною домікантою процесу приватизації, проведення якої доцільно починати в тих сфер, де об'єкти власності є компактно цілісними і не потребують значних інвестицій для переобладнання. Остання теза важлива, підкреслюється в дисертації, з соціально-економічної точки зору, - дійовою приватизацією є така, що дає імпульс виробництву на новій техніко-організаційній основі і підвищує його ефективність, тобто сприяє розширеному відтворенню на новій якісній основі.

В роботі виділено і таку функцію малих підприємств, як формування конкурентного середовища. Кризовий стан економіки України обумовлює необхідність пошуку нових форм і методів економічної взаємодії суб'єктів власності і господарювання. Такою формою може і повинна стати конкуренція підприємств. Малий бізнес є антимонопольним по своїй природі, що проявляється в різних аспектах його функціонування. Завдяки численності його елементів і їх високій динаміці сектор малих підприємств значно менше піддається монополізації, ніж великі підприємства. З іншого боку, вузька спеціалізація та використання найновіших досягнень науки і техніки малими підприємствами підриває монополічні позиції великих корпорацій. Така перевага малого бізнесу ще більш посилюється в умовах

нової конкуренції, характерними рисами якої є нецінові фактори, найбільше скорочення часу для створення новинок і висока якість товару.

В дисертації відмічено, зокрема, що малі підприємства виконують певну функцію в системі суспільного виробництва, котра пов'язана з інноваційним ризиком, який супроводжує початкову стадію розробки нових технологій, продукції, послуг. Невеликі підприємства можуть досить успішно функціонувати в зоні підвищеного інноваційного ризику, розробляти нові напрямки науково-технічного прогресу, що є актуальним для сучасного етапу економічного розвитку України.

Дослідження теми показало, що важливою функцією малих підприємств є їх спроможність знижувати соціальну напругу в суспільстві. Дрібне підприємництво є фундаментальною основою формування "середнього класу", воно послаблює тенденцію ринкової економіки до соціальної диференціації. Крім того, соціальна функція цих суб'єктів полягає в створенні додаткових робочих місць, що дозволяє запобігти негативним наслідкам безробіття.

Таким чином, теоретичний та практичний аналіз ролі малого бізнесу в народному господарстві показав, що розвиток економіки без зміщення акценту в бік підприємництва неможливий, особливо при переході до соціально-орієнтованої ринкової економіки.

Окремо відмічено, що вирішення багатьох задач перехідної економіки, як цілісного економічного організму, безпосередньо залежить від діяльності кожного підприємства, здійснення індивідуального відтворення та інвестиційної активності мікроекономічних суб'єктів, тому особлива увага приділяється вивченню специфіки індивідуального відтворення малих підприємств України, що відображається на функціонуванні суспільного відтворення в цілому.

В дисертаційному дослідженні визначено, що основним мотивом

діяльності малих підприємств є прибуток, він же виступає найважливішим джерелом розширеного відтворення цих підприємств.

Політекономічний аналіз виробничої діяльності малих підприємств показав, що особливе значення для розвитку і саморегулювання економічної системи має інноваційна діяльність невеликих суб'єктів господарювання. Зниження індивідуальних витрат виробництва таких підприємств збільшує прибуток, який направляється на розширення виробництва, що в кінцевому результаті приводить до відновлення рівноваги в економічній системі.

Як виявилось в результаті проведеного дослідження, в перехідній економіці України розвиток малих підприємств в сфері матеріального виробництва, де тільки і може повністю реалізуватися новаторська функція малих підприємницьких форм, поки що досить обмежений. Навіть ті фірми, які мали намір займатися виробництвом, в основному гараз зайняті торгівлею і посередництвом, існують за рахунок нееквівалентного обміну. Зроблено висновок, що в середовищі малого підприємництва виробилась стратегія орієнтації на короткостроковий прибуток. Така діяльність дозволяє нагромадити первісний капітал, проте аналіз практики показує, що далеко не завжди ці кошти інвестуються у виробництво матеріальних благ чи послуг.

В ході дослідження було встановлено, що у відтворювальному процесі малого підприємства особливо чітко виражається протиріччя між виробництвом і споживанням. Воно полягає в необхідності збільшення як особистого, так і виробничого споживання одночасно, але це лише один аспект проблем розширеного відтворення дрібних підприємств.

Враховуючи те, що особливості індивідуального відтворення визначаються економічним середовищем і характеристикою самого суб'єкту - підприємства, в дисертації виділено внутрішні та зовнішні факто-

ри, які впливають на відтворення, період життєдіяльності малих підприємств. До першої групи чинників, які є об'єктивними, віднесені: стан ринкової кон'юнктури, темпи інфляції, можливість доступу до капіталу, державна політика регулювання бізнесу. Крім того, окремо відмічені чинники, які підлягають контролю і залежать безпосередньо від підприємства: технологія, організація, система управління, психологічний клімат та ін.

Узагальнення теорії та практики проблем розширеного відтворення малих підприємств дало змогу зробити висновок, що розширене відтворення обмежене в більшій мірі загальним економічним станом і державною регламентацією діяльності малого бізнесу. При цьому, авторка виходить з того, що створення малого підприємства є проявом підприємницької активності. Тому малі підприємницькі структури не стільки пристосовуються до економічного середовища, роблячи свій індивідуальний вибір, скільки є активними по відношенню до нього. Для підприємця середовище стає об'єктом діяльності, він формує нове середовище в процесі реалізації новаторськи-винахідницького характеру своєї діяльності. Така точка зору, відзначається в дисертації, дає змогу розглядати додаткові напрямки розвитку економічної реформи в Україні, оскільки стосується тих обставин, які не завжди враховуються при оцінці можливостей ринкових перетворень.

Таким чином, в дисертаційній роботі доведено той факт, що природні можливості самовідтворення малих підприємств значно знижуються в умовах нестабільної економіки України. Зокрема зазначається, що в перехідній економіці, де нормальні ринкові відносини практично відсутні, а дія саморегуляторів попиту і пропозиції недосконала, особлива роль відводиться державному регулюванню малого бізнесу, а чого робиться висновок, що, перш за все, необхідно розвивати інфраструктуру підприємництва. Зовнішньою умовою розвитку

сектору дрібних підприємств є конкурентне середовище, в створенні якого важлива роль відводиться роадержавленню і приватизації.

По-друге, потрібна безпосередня підтримка самих малих фірм, особливо на початкових етапах їх розвитку, стимулювання росту їх власного капіталу. Важливим напрямком державної політики повинна стати селекція цих суб'єктів господарювання, підтримка і стимулювання тих із них, які функціонують в пріоритетних сферах і галузях народного господарства.

В ході дослідження виявлено тенденцію до зниження темпів розвитку малих форм господарювання в Україні. В зв'язку з цим, в дисертаційній роботі констатується той факт, що сьогодні в Україні відсутній дійовий механізм підтримки, розвитку та захисту бізнесу і обґрунтовується необхідність визначення пріоритетів державної правової та фінансово-кредитної політики по відношенню до малих підприємств, їх матеріально-технічної та інформаційної підтримки.

Відповідно до цього, відмічається в дисертації, потрібно сформувати нормативно-правову базу для становлення всіх форм бізнесу без перешкод, встановити гарантії свободи та захисту підприємництва в цілому. Для цього необхідно підготувати і прийняти ряд проектів законів, направлених на правове забезпечення ринкової економіки, ввести санкції кримінальної і майнової відповідальності за ті дії, які приносять шкоду підприємництву.

Аналіз системи фінансової підтримки малого бізнесу в Україні показує, що її розвиток йде двома напрямками: вирішення фінансових задач приватизації, покликаної створити основи ринкового середовища і безпосередня фінансова підтримка і стимулювання малих підприємств. Оцінка проблем фінансових відносин перехідного періоду показала, що вони зводяться до створення достатніх і надійних джерел грошових засобів для проведення приватизації і фінансування ма-

лого бізнесу, а також формування механізмів ефективного розподілу, перерозподілу і використання цих коштів. В роботі зроблено висновок, що в умовах економічної кризи і структурних перетворень в народному господарстві пряме збільшення фондів грошових засобів практично вичерпане, можливим залишається перерозподіл наявних коштів на користь малого бізнесу такими шляхами: збільшення частки коштів від приватизації, які використовуються на фінансування малих підприємств; скорочення державної підтримки неефективних і збиткових підприємств; концентрація фінансових ресурсів самих малих фірм. Фінансова підтримка може здійснюватись як у вигляді прямих державних субсидій, так і непрямими способами, а саме, у вигляді кредитних і податкових пільг, державних гарантій і поруки перед фінансово-кредитними органами, заохочення аналогічної допомоги малим підприємствам з боку промислових об'єднань та компаній.

В дослідженні обгрунтовано, що в сучасних економічних умовах реальним внеском в підвищення рівня матеріально-технічного забезпечення малого бізнесу повинно стати: надання новоствореним підприємствам виробничої інфраструктури, в тому числі машин та обладнання, які є державною власністю; організація мережі оптової і роздрібною торгівлі необхідними товарами для тих, хто відкриває свою справу; передача частки державного підприємницького структурам; паспортизація на державних підприємствах негавантажених виробничих площ і обладнання, зверхнормативних запасів для передачі в оренду, на умовах лізингу або для реалізації підприємцям.

Як свідчить зарубіжний досвід, велике значення для самовідтворення та розвитку малих форм господарювання має інформаційно-методична і консультаційна допомога. Для цього в Україні доцільно створювати на базі науково-дослідних і учбових закладів спеціалізованих центрів і служб економіко-правового профілю.

Таким чином, в дисертації констатується, що перспективи економічного розвитку малого бізнесу в Україні в значній мірі визначаються продуманою системою його державного регулювання і державної підтримки в тому числі. Така комплексна система повинна враховувати всі сторони формування і розвитку МП, тобто, економічні, соціальні, організаційні, правові, фінансові, технологічні, екологічні та інші питання.

Проведене в реферованій роботі теоретичне і практичне дослідження функціонування малого бізнесу показало, що позитивний вплив на економіку в цілому і на розвиток як малих, так і великих підприємств може мати налагодження взаємодії обох груп підприємств в Україні. Аналіз малих підприємств за ступенем залежності від крупного бізнесу дав змогу розділити їх на наступні групи: 1) неважливі (умовно); 2) субпідрядні; і 3) франчайзингові.

Досвід функціонування малих підприємств на умовах підряду і субпідряду свідчить про те, що така форма співпраці дозволяє підвищити ефективність основного виробництва підприємств-гігантів.

Оцінка можливостей використання підприємствами малого бізнесу нових форм взаємовідносин з великими підприємствами показує, що особливі переваги економічної діяльності суб'єктам господарювання дає франчайзинг. Ця форма підприємницького співробітництва не отримала розповсюдження в Україні, проте використання механізму франчайзингових операцій вітчизняними малими підприємствами може сприяти підвищенню їх життєдіяльності в умовах нестабільної економіки, ефективності функціонування, збільшенню прибутку і, відповідно, здійсненню розширеного відтворення. В цілому, така система взаємних відносин малих і великих підприємств направлена на підвищення якості продукції і обслуговування, більш повне охоплення і задоволення споживчого попиту, залучення майнових та інтелектуальних

цінностей зарубіжних держав.

В дисертації відмічено, що важливе значення для насичення ринку необхідними товарами та обмеження свавілля монополістичного ціноутворення може мати використання в економіці України генерики - групи невеликих фірм, які займаються копіюванням продуктів ведучих компаній. При цьому, в дисертації акцентується увага на тому, що такі підприємства не несуть значних витрат на науково-дослідницькі роботи, тому ціни на їх продукцію значно нижчі, ніж ціни монополій. Тому вказані переваги взаємодії малих та великих підприємств доцільно використовувати у вітчизняній практиці.

В дисертаційній роботі доведено, що взаємовигідна співпраця різних за масштабами суб'єктів господарювання на основі використання сучасних форм взаємовідносин (франчайзінгу, лізингу, внутрішніх та зовнішніх венчурів) в цілому сприяє формуванню цілісної економічної системи, стійкість якої визначається саме характером та тісністю зв'язків між відокремленими виробниками.

Як додатковий фактор підвищення результативності малих підприємств, у дисертації розглянуто їх зовнішньоекономічну діяльність. В роботі показані переваги та недоліки основних форм виходу на зарубіжні ринки з точки зору їх використання невеликими підприємствами. Враховуючи появу нових аспектів в міжнародному поділі праці, активізацію підприємств малого бізнесу в інтеграційних процесах в країнах ринкової економіки, в дисертації пропонується використовувати переваги та потенціал малих підприємств (особливо венчурних, а також тих, що функціонують в зоні підвищеного інноваційного ризику) для подальшого розвитку міжнародних економічних відносин України.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Аналіз теоретичних положень, обґрунтування господарської практики розвитку малого бізнесу показує, що малі підприємства є необхідним елементом економічної системи, вихідним пунктом їх виникнення виступає поглиблення суспільного поділу праці під впливом науково-технічного прогресу. Доведено, що в ході еволюції ринкового господарства змінювалась роль та функції малого бізнесу, сектор малих підприємств поступово став системостворюючим фактором економіки.

В ході дисертаційного дослідження встановлено, що поєднання праці і власності складає специфіку з'єднання факторів виробництва на малих підприємствах; в результаті, підвищується рівень мотивації, зацікавленість в збільшенні прибутку та розширенні виробництва, що прискорює соціально-економічний розвиток в цілому.

Теоретичний і конкретно-економічний аналіз умов і факторів розвитку малого бізнесу показав, що інвестиційна активність малих підприємств, можливості їх самовідтворення значно знижуються в перехідній кризовій економіці.

В зв'язку з цим розробка цілісної концепції розвитку малого бізнесу в перехідний період до ринково-регульованої економіки передбачає проведення активної мікроекономічної політики, тобто державного регулювання мікроекономічних процесів, яке створить нові господарські умови для малих підприємств.

Встановлення тісних взаємовигідних зв'язків малих та великих форм господарювання з використанням сучасних форм сприятиме формуванню основи нормального процесу відтворення в економіці України.

Отже, сформульовані в дисертації теоретичні положення представляють певний інтерес для формування обґрунтованого підходу до питань розвитку малого бізнесу у системі перехідної економіки України.

ПЕРЕЛІК ДРУКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ
ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Основні положення дисертації викладено в таких наукових працях:

1. Ганечко І.Г. Мале підприємство, його критерії і різноманітність видів.- Київ, 1994.- 0,4 д.а. Деп. в ДНТБ України 21.06.94, N1236 - Ук.94.

2. Ганечко І.Г. Свобода виробничої і комерційної діяльності малих підприємств. - Київ, 1995.- 0,5 д.а.- Деп. в ДНТБ України 03.07.95, N 1655 - Ук.95.

3. Ганечко І.Г. Проблеми і перспективи розвитку малих фірм// Матеріали республіканської науково - методичної конференції "Проблеми вивчення економічної теорії, макро- і мікроекономіки".- Харків: ХДАДТУ, 1994.- С. 182-184, 0,1 д.а.

4. Ганечко І.Г. Малі підприємства колективної власності, проблеми їх розвитку в Україні// Матеріали науково-практичної конференції "Створення і функціонування підприємств колективної власності в Україні".- Київ, УкрІНТЕІ, 1994.- С. 47-48, 0,1 д.а.

5. Ганечко І.Г. Розвиток малих підприємств як один з факторів подолання кризових явищ в економіці України// Теми доповідей міжнародної науково-практичної конференції "Проблеми економіки і удосконалення підготовки економічних кадрів в умовах переходу до ринку".- Запоріжжя: ЗІЕІІТ, 1995.- С.52- 53, 0,1 д.а.

6. Ганечко І.Г. Діяльність малих підприємств на міжнародних ринках// Теми доповідей міжнародної науково-практичної конференції "Проблеми економіки і удосконалення підготовки економічних кадрів в умовах переходу до ринку".- Запоріжжя: ЗІЕІІТ, 1995.- С. 89-90, 0,1 д.а.

Ганечко І.Г.

Малі підприємства в системі перехідної економіки
(на прикладі України)

Дисертація на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.01. - Политическая экономия. Киевский государственный экономический университет. Киев, 1996.

В диссертационной работе представлено теоретическое обоснование и методологическое решение комплекса вопросов и проблем, связанных с возникновением, функционированием и развитием малых предприятий в переходной экономике. Определены количественные и качественные критерии понятия "малое предприятие", функциональная роль малых фирм как элементов экономической системы. На основе анализа практики развития малого бизнеса в экономике Украины, дана характеристика факторов, влияющих на процесс расширенного воспроизводства малого предприятия. Обоснована необходимость совершенствования взаимоотношений малых предпринимательских структур с государством. Представлены рекомендации по использованию современных форм сотрудничества малых и крупных предприятий. Показана целесообразность и пути развития внешнеэкономической деятельности малых фирм.

Ключові слова: мале підприємство, малий бізнес, підприємництво, відтворення, перехідна економіка, ринок, інновація, прибуток.

Ganechko I. G.

Small firms in the system of transitional economy (on the example of Ukraine)

The theses for the degree of a Candidate of Economic Sciences 08.01.01 - Political Economy. The Kiev State University of Economics, Kiev, 1996.

In the theses the theoretical grounds and the methodological approach to the complex of questions and problems connected with appearance, functioning and development of small businesses in transitional economy are presented. The quantitative and qualitative criterias of the definition - "small firm" are developed, the functional role of small businesses as the elements of economic system are defined. The factors affecting the process of extended reproduction of small businesses on the basis of the analysis of practice the small enterprises development in Ukraine's economy are characterized. The importance of establishing sound relationship between small firms and state is substantiated. The recommendations on using modern forms of cooperation of small and large businesses are formulated. The expedience and the ways to develop activity of small firms on international markets are determined.

Key words: small firm, small business, entrepreneurship, reproduction, transitional economy, market, innovation, profit.

Підл. до друку 25.04.86. Формат 60×84^{1/2}/16. Папір
друк. № 1. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 130.
Умовн. фарбо-відб. 1,60. Облік-вид. арк. 10
Тираж 100. Зам. № 6-4577.

Фірма «ВІПОЛ».
252151, Київ, вул. Волинська, 60.

446840

AB 34.702